

Escriptor i periodista

Vicenç Villatoro

La segona guerra freda

Després del final de la Guerra Freda i de més d'un decenni sense un nou marc consolidat per entendre i mesurar les reaccions i els moviments internacionals, podem considerar l'aparició d'un nou paradigma per explicar les relacions internacionals? Aquest article apunta que avui s'insinuen dos nous blocs. D'una banda, l'autor parla d'una recomposició del bloc que podríem anomenar occidental, entre Europa i els Estats Units, que estan superant les desavinences profundes sorgides arran de la guerra d'Iraq; de l'altra, es comença a definir també un nou bloc -una xarxa no precisament homogènia- conformat per règims dominats per moviments ideològics molt diversos -islamisme, populisme i tardocomunisme-, però que comparteixen un antioccidentalisme i un afany comú: la contraposició als Estats Units. Ens encaminem cap a un ordre dominat per una nova dinàmica de guerra freda entre aquests dos blocs oposats?

Fins a començament de la dècada dels noranta, la Guerra Freda era el gran paradigma de comprensió dels grans esdeveniments de la política internacional. Certament no era l'única clau d'interpretació possible: els conflictes, les aliances, els tractats, els moviments de tota mena dels diversos països obeïen també a dinàmiques locals i regionals, a causes específiques que també haurien existit i haurien tingut valor sense el marc general de la guerra freda. La conflictivitat entre àrabs i israelians, les dificultats de la descolonització en territoris ètnicament i culturalment no homogenis,

les revoltes socials provocades per la pobresa, no eren efectes de la guerra freda.

La Guerra Freda no ho explicava tot, però res no s'explicava plenament sense la guerra freda. No era l'única clau d'interpretació, però participava en una mesura o una altra en totes les interpretacions possibles. En el món passaven moltes més coses que aquella gegantina partida d'escacs planetària entre les dues superpotències, els Estats Units i la Unió Soviètica –o, si es vol, que les diverses partides d'escacs simultànies que jugaven en els diversos taulars regionals del món–, però res del que passava no era del tot aliè a aquest marc, que tot ho tocava i, en un cert sentit, tot ho contaminava.

Hi ha un paradigma planetari?

La fi de la guerra freda –que va acabar, com totes les guerres, amb el triomf d'una de les parts sobre l'altra– va fer pensar per uns anys en l'absència d'un paradigma planetari per a la comprensió de les relacions internacionals. En un món unipolar, on els Estats Units havien quedat com l'única superpotència real, l'única tendència planetària havia de ser la d'arraulir-se sota l'únic paraigua que quedava. Però l'existència d'un paraigua únic, la inexistència d'una partida d'escacs planetària entre dues grans potències, no significava ni el final de la història ni el final de la conflictivitat internacional. En la mesura que bona part dels conflictes internacionals no havien estat creats per la guerra freda, sinó que en tot cas havien estat integrats per la guerra freda en un conflicte més ampli, el final del xoc entre els dos blocs tornava el protagonisme a les causes locals i regionals dels conflictes i de les aliances. La política internacional deixava de tenir una lògica planetària –o tenia l'única lògica global d'acomodar-se a l'hegemonia americana– i esclatava en múltiples lògiques regionals i locals, poderosíssimes i enquistades, que eren prèvies a la guerra freda i que, per tant, la podien sobreviure.

Però en els últims anys ens podem preguntar si ha aparegut o no un nou paradigma global per a les relacions internacionals, si tornem a tenir una clau d'interpretació insuficient però imprescindible que transcendeix les dinàmiques locals i regionals i assoleix una mesura planetària, o si vivim encara en unes relacions internacionals fragmentades. Si les diverses

peces que componen les relacions internacionals són un trencaclosques dispers o si encaixen en alguna mena de dibuix general, per tènue que sigui.

Agafem, només a tall d'exemple, uns quants esdeveniments de la setmana en què escric aquestes línies. En una altra setmana l'exercici no seria, al meu parer, substancialment diferent. Trobem Hugo Chávez emetent un programa per a la seva televisió governamental amb intervencions de Fidel Castro. Trobem Putin visitant Ahmadinejad a Teheran i donant suport indirecte al programa nuclear iranià. Trobem notícies d'una possible col·laboració de Corea del Nord en el desenvolupament de tecnologia nuclear per part de Síria. Trobem les protestes de la Xina perquè els Estats Units fan un reconeixement públic del Dalai Lama. Trobem que la Unió Europea vol organitzar, sota iniciativa i presidència portuguesa, una trobada amb els països africans, però mentre que les democràcies europees es plantegen vetar la presència de Robert Mugabe, la majoria dels països de l'Àfrica afirmen que no hi assistiran si no es convida el president de Zimbabwe.

D'uns anys ençà ens podem preguntar si ha aparegut o no un nou paradigma global en les relacions internacionals.

Totes aquestes notícies, ¿són llampecs aïllats sense cap mena de relació entre ells o dibuixen alguna mena d'argument, de paisatge comú, encara que sigui molt tènue? ¿Hi ha entre elles alguna mena d'enllaç, el dibuix d'un mínim tapís, o pertanyen a lògiques absolutament impermeables i autònomes i coincideixen només en el temps?

La confluència en dos blocs

Em sembla clar que en tots aquests moviments, i en molts d'altres de què ens informa l'actualitat de cada dia, s'endevinen dues tendències que fan de denominador comú a les diverses dinàmiques locals i regionals. D'una banda, s'endevina una tendència a la recomposició del bloc occidental, malmès pels efectes de la guerra de l'Iraq. Les eleccions de Sarkozy i Angela Merkel, les línies de continuïtat representades per Gordon Brown, han començat a tancar l'esquerda entre Europa i els Estats Units –o, si es prefereix, entre l'eix franco-alemany i el món anglosaxó– que va tenir el seu moment més tens en les reaccions a la intervenció aliada a l'Iraq. Però en

paral·lel s'endevina també el dibuix d'una xarxa de poders i països enfrontats amb l'hegemonia nord-americana i que comencen a teixir relacions i complicitats per damunt de les seves enormes diferències ideològiques i de la pertinença a zones molt allunyades del planeta. Les veus contra l'unilateralisme americà ja fa temps que existeixen. Però la novetat, el dibuix emergent, és precisament les relacions que estableixen entre ells i la confluència d'interessos que semblen evidenciar.

Dit d'una altra manera, la nova lògica de la política internacional sembla apuntar, tot i que d'una manera de moment poc definida, a la creació de dos grans blocs de naturalesa diversa. D'una banda, sembla reforçar-se el bloc occidental al voltant dels Estats Units, quan fa uns anys semblava

**S'insinua un bloc
conformat pels règims
i els moviments
ideològicament
antioccidentalistes**

que la ruptura d'aquest bloc podia ser la gran novetat geopolítica del segle XXI. De l'altra, s'insinua la creació d'un bloc –o més aviat d'una xarxa– enfrontat amb els Estats Units, i el món occidental per extensió, conformat pels règims i els moviments ideològicament antioccidentalistes: l'islamisme, el populisme i el tardocomunisme.

Aparentment, aquests tres tipus d'actituds polítiques tenen poques coses en comú. Potser en tenen més que no pas sembla. Però sobretot en tenen una de poderosa: la negació. La negació no tan sols de l'hegemonia americana, sinó també dels principis i els valors sobre els quals s'ha edificat, i que són els del món occidental, els de les democràcies liberals d'Occident.

Semblaria així que caminem cap a una segona guerra freda entre el bloc occidental i el que podríem anomenar *bloc antioccidental*. És difícil definir aquest segon bloc –o aquesta segona xarxa– amb un terme diferent de la negació. Les definicions que se'n podrien fer serien molt ideologitzades. Bush parlava de l'«eix del mal», però no coincideix ben bé amb aquest nou bloc emergent. Es podria parlar, en llenguatge periodístic, del «bloc dels sàtrapes», perquè tots els règims que hi participen tendeixen d'una manera clara a l'autoritarisme, quan no al totalitarisme: des de Mugabe a Castro, des de Chávez a Ahmadinejad. Però els materials ideològics amb els quals es construeix el bloc són molt diversos i difícils de definir en una sola paraula que faci de comú denominador.

La centralitat de la política exterior xinesa

Es pot dir que la guerra freda, la primera, es va produir entre dos blocs relativament simètrics i relativament homogenis en el seu interior. Els dos blocs es definien per afinitat ideològica al voltant d'una gran potència demogràfica, econòmica i militar, els Estats Units i la Unió Soviètica. Per dir-ho així, eren dos sistemes planetaris que giraven al voltant de cadascuna de les dues superpotències. No tan sols per la coincidència i la relació directa entre la guerra freda i la carrera espacial; fins i tot el llenguatge reflectia aquesta visualització astronòmica: es parlava de «països satèl·lits» o països que «participaven en l'òrbita» dels Estats Units o de la URSS.

Aparentment, aquesta simetria i aquesta homogeneïtat no es reproduïren en aquesta segona guerra freda que els nous temps insinuen. D'una banda, certament, els Estats Units apareixen en el centre d'un sistema orbital que implica tot l'Occident, però ja s'ha vist que Europa en el seu conjunt no actua com un satèl·lit, tot i que tampoc no ha esdevingut –malgrat que ho va semblar quan la guerra de l'Iraq– un pol alternatiu i separat. Però a l'altra banda, en el nou pol emergent, no s'hi endevina a primera vista ni el dibuix d'un sistema planetari ni una forta homogeneïtat ideològica. Els règims de Chávez o Evo Morales, l'islamisme iranià o el baasisme sirià, el comunisme clàssic de Corea del Nord, els règims postcolonials africans, no pertanyen a una família ideològica única, com hi podien pertànyer els antics membres del Pacte de Varsòvia. Tampoc existeix, en aparença, un paper central com el que l'antiga Unió Soviètica ocupava en la guerra freda. Podríem parlar llavors més d'una xarxa, d'una coincidència conjuntural d'interessos, d'un front de refús construït tant sols per reacció i a la contra?

Em fa l'efecte que aquesta pregunta no té a hores d'ara una resposta absoluta. En aquesta hipotètica segona guerra freda no es copien, això és obvi, els esquemes de la primera. Però aquest front de refús al pol occidental no és tampoc un magma desorganitzat, una assemblea d'actors diversos sense vertebració ni lideratge. Hi ha un factor, especialment, que organitza i dóna sentit a aquest magma aparent: el dinamisme creixent de la política exterior xinesa, que supera el seu marc tradicional a l'Orient i que actua d'una manera cada vegada més visible en escenaris nous com l'Amèrica Llatina, l'Àfrica i el Pròxim Orient.

Sembla que caminem cap a una segona guerra freda entre el bloc occidental i el bloc antioccidental

El paper de la Xina no s'acaba donant suport indirecte al règim militar de Birmània o frenant les sancions nord-americanes cap a Corea del Nord. La influència xinesa és imprescindible per entendre els canvis que s'estan produint a l'Amèrica Llatina. Però la Xina és un actor important també en la crisi iraniana i els seus moviments són perceptibles també a l'Àfrica. Moviments polítics i econòmics. La Xina busca capacitat d'influència i de lideratge en la panoràmica internacional, però busca també garantir-se els recursos –especialment els recursos energètics i de matèries primeres– en els quals fonamenta el seu gran salt econòmic. Hi ha interessos xinesos al voltant del gas, del petroli i de matèries primeres estratègiques en tots aquests escenaris de la política internacional.

Conflueixen voluntats de confrontar-se amb el model occidental de democràcia liberal, i això crea solidaritats considerables

Certament, també la Rússia de Putin té interessos econòmics i manté una política exterior i una iniciativa diplomàtica pròpia, enfrontada ben sovint amb els Estats Units i el món occidental, com s'ha vist recentment en la crisi iraniana. Però si algú ocupa avui un lloc central, una posició de *primum inter pares* en aquesta xarxa alternativa a Occident, en aquest bloc molt menys polaritzat que el bloc comunista durant la guerra freda, és més la Xina que no pas Rússia. Veiem així que cada actor d'aquest nou bloc emergent ocupa un paper propi i té obert el seu front específic amb Occident. Però cadascun d'aquests països, d'aquests règims o d'aquests moviments no es constitueix com un illot absolutament tancat i específic, sinó que participa en una certa noció d'arxipèlag, amb connexions de tota mena –Evo Morales defensant la política nuclear iraniana, Chávez prenent partit en el conflicte del Pròxim Orient, etc.–, i en el centre d'aquest arxipèlag, pel seu pes demogràfic, polític i econòmic, s'hi situa la Xina emergent.

Conflicte geoestratègic i conflicte ideològic

En la guerra freda, la confrontació entre els blocs tenia una lògica geopolítica, però també semblava tenir una lògica ideològica: s'enfrontaven blocs d'interessos, però també sistemes polítics i econòmics de fonaments absolutament diferenciats. Una cosa i l'altra, de vegades, es confonien: per explicar la política exterior de la Unió Soviètica calia fer servir tant el precedent de Lenin com el de Pere el Gran. Dit d'una altra manera, en

certes coses la clau principal de comprensió d'alguns episodis de la guerra freda era el xoc entre ideologies, però en altres coses la ideologia era només una arma més en una confrontació geoestratègica, al servei d'interessos que eren previs a qualsevol consideració ideològica.

Aparentment, en aquesta segona guerra freda els factors ideològics s'han diluït. Però em sembla només aparent. Certament, entre els règims iranià i veneçolà, posem per cas, hi ha menys semblances que entre el polonès i el vietnamita en els anys vuitanta. No hi ha una etiqueta ideològica comuna. Però hi ha una voluntat compartida de confrontar-se amb el model occidental de democràcia liberal, i això crea solidaritats considerables. Entre els diversos totalitarismes –fins i tot entre aquells que apareixen com a enfrontats o contradictoris– hi ha sempre un aire de família, no tan sols per allò que refusen, sinó també per allò que comparteixen.

No ara, sempre. Llegia en les recentment reeditades memòries de Dionisio Ridruejo que per als fundadors de la Falange Española en els anys trenta el model de règim de partit únic era el partit bolxevic de Lenin a Rússia, passat per Mussolini, que s'hi havia inspirat directament. Hans Magnus Enzensberger, a *El perdedor radical*, o Paul Berman a *Terror y libertad*, ens han il·lustrat amb exemples clars de les relacions entre l'islamisme radical o el bassisme i els totalitarismes europeus dels anys quaranta.

Per tant, podríem dir que també en aquesta segona guerra freda, com en la primera, hi ha en paral·lel i alimentant-se mútuament un conflicte geoestratègic i un conflicte ideològic. Segons com, es pot dir que la ideologia torna a ser utilitzada –com ho va ser en la primera Guerra Freda. Com una arma més en un enfrontament geoestratègic. O es pot dir també que allò que configura els blocs i els fronts comuns, al costat dels interessos confluents, és una certa afinitat ideològica. El que és obvi és que en la segona guerra freda, com en la primera, a les rereguardes dels dos blocs apareixen i apareixeran persones i sectors que defensaran els principis ideològics del bloc contrari.

Per entendre'ns, hi haurà defensors de la democràcia, de les llibertats i dels drets humans darrere de països del bloc confrontant amb aquests valors –i hi seran tractats com a dissidents o com a traïdors–, de la mateixa

La conversió de l'islamisme en una concepció política que vol convertir la llei religiosa en llei civil, té expressions a l'interior del nostre món

manera que dins dels països democràtics hi haurà qui defensarà posicions més o menys totalitàries com el populisme o l'islamisme radical. La superposició d'un conflicte geogràfic -i, per tant, territorialitzat- i un conflicte ideològic -i, per tant, per damunt de les fronteres territorials- ja va ser una característica de la primera guerra freda, que va provocar conflictes de lleialtats i va generar un front de confrontació de les idees -sovint subsidiària del front de la confrontació dels interessos estratègics de les dues potències- d'abast també planetari. El fenomen es pot tornar a produir, si és que no s'ha produït ja a hores d'ara.

**A hores d'ara està
clar que la Història
no s'ha acabat**

En la memòria de la guerra freda seria injust dir que les persones que en el món occidental van assumir els principis del comunisme -per exemple, en l'època d'Stalin- eren purs instruments en mans d'un imperialisme soviètic on els objectius geoestratègics pesaven tant o més que els ideològics. Però sí que és cert que alguns dels silencis, de les ocultacions i de les opcions polítiques preses pels partits comunistes occidentals durant aquesta època no es poden explicar només per motius ideològics, sense tenir present també la voluntat hegemònica de la Unió Soviètica i la seva confrontació geoestratègica amb els Estats Units. La ideologia no era tan sols una arma, un instrument, en una confrontació geoestratègica. Era moltes més coses. Però també era una arma. Seria injust veure els comunistes dels anys cinquanta com uns quintacolumnistes emboscats en la rereguarda del sistema occidental -com seria injust veure els dissidents demòcrates al bloc de l'est com a agents de la CIA més o menys camuflats-, però seria ingenu llegir la guerra freda estrictament com una confrontació entre dues ideologies, entre dues maneres d'entendre la societat.

També avui, dintre del món democràtic, existeixen i existiran veus que proposin alternatives ideològiques en la línia del bloc que es confronta amb el món occidental. El populisme també pot arrelar en el món occidental i, de fet, en veiem exemples quotidians. L'islamisme radical, la conversió de l'islamisme en una concepció política que vol convertir la llei religiosa en llei civil, té també expressions en l'interior del nostre món, algunes de violentes, però altres d'estrictament ideològiques. Seria absurd refusar la discussió ideològica de fons entre aquests models -al meu parer totalitaris- i els fonaments de la democràcia occidental i en una nova guerra freda

imaginar que el mapa del món és fet de dos blocs impermeables, cadascun amb els seus valors i el seu propi sistema.

També en aquesta segona guerra freda, si és que acaba confirmant-se, geopolítica i ideologia resultarien elements difícils de destriar. Però en qualsevol cas, entre l'una i l'altra, en la seva barreja, ens donen un paradigma per interpretar la situació internacional i un fil conductor que ens permet classificar les notícies del dia a dia en un panorama d'abast més general. Un panorama inquietant, no cal dir-ho. Com inquietant va ser la guerra freda, tot i que alguns semblessin enyorar-la des de la sensació de caos i de desendrecament que va travessar la política internacional des que va caducar el paradigma d'interpretació que representava la guerra freda fins que es van començar a intuir els contorns de la possible segona guerra freda. Però potser mentre hi hagi història és inevitable que aparegui el conflicte. I a hores d'ara és clar que la Història no s'ha acabat.